

Deák Ferenc és a hölgyek

„...rendkívüli érzéke mindaz iránt, mi humoros, mi ferde, mi neveléses, éles tekintete az emberi gyarlóságok, hibák, félszűrségek iránt, melyek benne kedélyes, emberszerető, de alkalom szerint szigorú bírálóra akadtak, jelezték benne nem csak az emberbarátot, bölcsét, hanem a teremtő és alakító képzelődés emberét is. Mindez annál jobban jellemzi őt, mert e képességeit teljesen a társas élet számára tartotta fenn. (...) A kedély, melegség és nyájas derű játszódtak ilyenkor ajkai körül, pajkosság és kedvesség laktak lelkében és szemeiben. Különös adománya volt, hogy az egész társaságot egy eszme és érzelmi körbe tudta egyesíteni, mely valósággal csüngött szavain, tekintetén.”
(Ferenczi Zoltán: Deák élete. Budapest, 1904. II. kötet, 391-392. p., idézi Foky Ibolya, 172.)

A fenti sorokkal Deák Ferencet, a XIX. századi magyar politikai élet egyik legnagyobb formátumú alakját jellemezte életrajzírója. A „Haza bölcse”, bár kiterjedt családi és rokoni kapcsolatokkal bírt, sosem nősült meg. Agglegény mivolta – amint azt az előttünk fekvő kötet is bizonyítja – mindazonáltal nem tette őt mogoróvá, emberkerülővé, különösen pedig nem nőgyűlölővé. Minden elismerés megilleti a szervezőket és szerkesztőket, akik jó szemmel felismerték a témában rejlő lehetőséget, és 2013 októberében széles körű szakmai összefogással (a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, a Zala Megyei Területi Ügyvédi Kamara és a Zalaegerszegi Törvényszék együttműködésében) tudományos konferenciát rendeztek *Deák és a nők. Női sorsok és szerepek Deák Ferenc környezetében* címmel. Ugyan valamennyi előadás a megadott témában született, kivétel nélkül olyan gazdag mentalitás-, jog-, politika- vagy helytörténeti anyagot mozgat, amely összességében jóval túlmutat a Zalából indult politikai és a különböző személyek magántermészetű kapcsolatán. Természetes, hogy mindegyik tanulmány kiindulópontját a személyes kapcsolatok adják. Azonban azért, hogy a szerzők részletes levéltári kutatásokra alapozva valamennyi érintett személy felmenőit, családi viszonyait, rokonságát, anyagi helyzetét, társadalmi kapcsolatrendszerét, adott esetben politikai szerepvállalását is tárgyalják, a tanulmányok olvasása nyomán egy egész korszak társadalmának tablója formálódik ki a szemünk előtt – benne ugyanúgy helyet

kap az árvaságra jutott, írástudatlan nőrokon, mint Erzsébet királyné társalkodónője. Ez előtt a háttér előtt már más színben tűnik fel Deák alakja, ahogy élesebb kontúrokat láttatnak a bőségesen felhasznált források (levelek, visszaemlékezések) is, gyakran ellentmondva az anekdoták Deák-képének, előlegezi meg a kötet tanulságait a szerkesztő Kiss Gábor.

Dominkovits Péter írásának hőse Deák Ferenc felmenője, a kor híres szépségének számító Hertelendy Anna. A Hertelendyek a frigy létrejöttékor már jó ideje Zala vármegye, illetve Nyugat-Dunántúl hivatalviselő nemességéhez tartoztak. Ebből a milióból jött a botrányhős nagymama, aki házasságának a Szentszék által történt érvénytelenítésével, unokatestvérével folytatott románcával, valamint az egykori férjével szemben viselt évtizedes pereskedéssel írta be a nevét a család – és persze szűkebb pátriája – krónikájába.

Id. Deák Ferenc és Sibrik Erzsébet házasságából hét gyermek született, közülük négyen érték meg a felnőttkort: Jozefa, Antal, Klára és Ferenc. Sibrik Erzsébetről – mivel a tragédiából kifolyóan nem lehetett befolyása fia életére – nem szól írás: Deák Ferenc édesanyja ugyanis meghalt fia születésekor, így a családban legközelebbi nőrokonoknak a lánytestvérek számítottak. A Ferencnél tizenkét évvel idősebb Jozefa fiatalon elkerült a szülői házból. Cserna Anna írásából megtudjuk, hogy Paksra ment férjhez, egy németes kultúrájú, vagyonosodó, hivatalt vállaló família tagjához, Nemeskéri Kiss Józsefhez. Ferenc szorosabb kapcsolata nővérével az asszony megözvegyülésekor (1829) vette kezdetét: az addigra már jogászi végzettségű öcs intézte a hagyaték körüli teendőket, hozta rendbe a birtok ügyeit, gondoskodott tehetsége szerint a hét gyermek további sorsáról.

A másik három Deák-testvér – Antal, Klára és Ferenc – között, a fennmaradt emléktanúsága szerint, szeretetteljes volt a kapcsolat. Klárát – akinek alakját Megyeri Anna örökítette meg – mindkét fiútestvére figyelmességgel, gondoskodással vette körül, gyakori betegeskedései okán rendszeresen érdeklődtek egészségi állapota felől. Klára férje, Oszterhueber József mindkét Deák-fiú bizalmas barátja, politikai szövetségese volt a vármegyei küzdelmekben. Az Oszterhueber család pusztaszentlászlói birtokán sokszor megfordult Deák azután is, hogy bekapcsolódott az országos politikába.

Deák Ferenc szerelmeiről, esetleges nősülési terveiről kevés bizonyíték maradt az utókorra. Ennek egyik oka Deák legendás zárkózottsága. Élete vége felé magántermesztű levelezése nagy részét saját kezűleg semmisítette meg (köztük számos, politikusokkal váltott üzenetét is!), így csak másokhoz írott, és a címzettek által megőrzött dokumentumokból következtethetünk szándékaira. Talán Inkey Szidóniával való kapcsolata tűnik a legkomolyabbnak; köztudott volt, hogy a hölgytől fiatal korában kosarat kapott. 1850–1851 között, miután földrajzilag közel kerültek egymáshoz, ismét felvették a kapcsolatot. Pajkossy Gábor a fennmaradt levelek alapján finom érzékkel mérlegeli a tényeket, és közli a vonatkozó dokumentumokat.

Deák viszonyát korának egyik legnagyobb hatású asszonyához, Batthyány Lajosné Zichy Antóniához a legmélyebb tisztelet hatotta át, hangsúlyozza életútjának felvázolója, Hernády Zsolt Géza. Az első magyar polgári kormány miniszterelnöke sokat köszönhetett arisztokrata hitvesének. Felesége messzemenő támogatást nyújtott férjének a reformkor politikai csatározásaiban, emellett maga is kivette a részét a gazdasági és szociális jellegű tevékenységekből. Az özvegy 1849. október 6. után családjával emigrációba vonult, ám Deák révén tudomása volt a magyarországi eseményekről. Hazaköltözése (1856) után bekapcsolódott az ország sorsáról folytatott politikai vitákba – Deákkal ellentétben Ma-

gyarország jövőjét a birodalom keretein kívül képzelte el! –, és amint lehetővé vált, sokat tett férje kultuszának alakításáért.

Ugyancsak tragikus történet rajzolódik ki egy másik özvegyasszony, Vachott Sándorné Csapó Mária életútjában. Az 1830-as, '40-es évek irodalmi-közéleti szalonjának szervezőjére, férje révén Erdélyi János és Kossuth rokonára nehéz idők köszöntöttek a szabadságharc bukásával. Vachott elméjének elborulása (1856), majd halála (1861) egzisztenciális válságba sodorta az asszonyt, és csak barátai és támogatói – Eötvös József, Deák, Pulszky Ferenc – állandó segítségével révén tudott felszínen maradni. Folyamatos küzdelme fordítóként, ifjúsági regények írójaként, illetve folyóirat-kiadóként az állhatatosság és kitartás megrendítő példája lett, derül ki Deák Ágnes írásából.

Deák Ferenc gyámleányának, Vörösmarty Ilonának kezdetben nem sokkal szívderítőbb sors jutott osztályrészül. Az édesapja, a nagy költő halálakor (1855) kilenc éves leánygyermek és családja megsegítésére Deák kezdeményezett országos gyűjtést, amelynek során mintegy 130.000 forint gyűlt össze közadakozásból. A politikus az anyagiak előteremtésén túl is gondos gyámnak bizonyult, emlékeztet Körömczi Katalin. Figyelemmel követte a gyermekek taníttatását, és atyai jótanácsait egy – a pedagógiai szakirodalomban azóta is számon tartott – levélben foglalta össze a lány számára (1862). Miután a kiegyezés évében Ilona feleségül ment a később szép karriert befutott Széll Kálmánhoz, lassan felcserélődtek a szerepek: ettől kezdve a mind gyakrabban gyengélkedő Deák szorult rá egykori gyámleánya segítségére. Kapcsolatuk emlékét mintegy fél évszázaddal később a nagyközönség is megismerhette Vörösmarty Ilona *Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből* című könyvéből.

Béres Katalin írásából megtudjuk, hogy egy elszegényedett arisztokrata leány is tartozott Deák baráti-tisztelői köréhez: Festetics Máriával Oszterhueberék pusztaszentlászlói birtokán ismerkedett meg. Mária 1871-ben Erzsébet királyné közvetlen környezetébe került, és ott szolgált úrnője 1898-ban történt meggyilkolásáig. Feljegyzéseiben Mari grófnő megörökítette az intrikától átítatott udvari légkört, a „magyar lobbí” – gróf Andrássy Gyula, Ferenczy Ida és báró Nopcsa Ferenc – tagjairól szerzett élményeit, az egyre magányosabbá váló és furcsa szokásaiba menekülő Erzsébet királyné mindennapjait. Ő kísérte az uralkodó feleségét, amikor az lerótta kegyeletét Deák Ferenc ravatalánál, ahogy vele volt a Millenniumi Kiállítás exkluzív megtekintésekor is. A jótekonyságáról és Deák kultuszának ápolásáról ismert asszony nevének emlékét ma tér és intézmény őrzi Söjtörön.

Az említett dolgozatok – kiegészülve Deák keresztlányának, Dóry Franciskának, illetve a zalatárnoki Deák-rokonoknak a portréival – igényes kivitelezésű, tartalmas kötet állnak össze. A Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár gondozásában megjelent kötet segít elosztatni egy ismertnek vélt történelmi személyről rögzült sztereotípiákat, és közel hozza egy társadalmi réteg örökre elsüllyedt világát.

(„Jól esik köztetek lenni...” Női sorsok, szerepek Deák Ferenc környezetében. Szerk. Kiss Gábor, Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, 2015. 223 p.)

Vasbányai Ferenc